

УДК 343.36

Лідія Палюх,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права і кримінології

Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ ЗАСУДЖЕНИМ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ АБО ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

У статті розглянуто окремі питання кримінально-правової кваліфікації умисного невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості, зокрема відмежування його від інших складів злочинів, що виявляються в ухиленні від виконання (відбування) засудженими покарань. На основі аналізу законодавства, судової практики, наукових позицій сформульовано пропозиції щодо визначення змісту окремих ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 389-1 КК України, а також внесення відповідних змін до статті 389-1 КК України.

Ключові слова: угода про примирення, угода про визнання винуватості, невиконання угоди, кримінальна відповідальність, ухилення від покарання.

Постановка проблеми. Статтею 389-1 «Умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості» Кримінальний кодекс України було доповнено Законом України від 13 квітня 2012 року № 4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [1]. Відповідна кримінально-правова норма покликана охороняти суспільні відносини щодо виконання угод, укладених у кримінальному провадженні. Науковці-процесуалісти зазначають, що інститут угод у кримінальному процесі спрямований на спрощення процедури розгляду кримінальних справ, зменшення строків перебування осіб під вартою, заощадження коштів та часу, що витрачаються на розгляд кримінальної справи, позасудове вирішення конфліктних ситуацій, зменшення навантаження на суд та суддю [2, с. 967]. Зважаючи на це, важливою є належна правова охорона суспільних відносин, що забезпечують обов'язковість, безумовність виконання вироку суду, яким затверджена угода про примирення або про визнання винуватості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з цієї теми. Окремі аспекти проблематики кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення, про визнання винуватості досліджували у своїх працях такі українські науковці, як: М.Г. Арманов, М.І. Витязь, Г.Т. Іскандерова, О.О. Книженко, О.П. Кучинська, В.В. Навроцька, В. Неділько, М.І. Хавро-

нюк, Г.З. Яремко. Зазначені вчені досліджували, зокрема, питання соціальної зумовленості норми, передбаченої ст. 389-1 КК України, відмежування складу злочину, передбаченого ст. 389-1 КК України, від інших складів злочинів, що виявляються в ухиленні від покарань, питання щодо змісту окремих ознак складу злочину, передбаченого ст. 389-1 КК України. С.О. Яценко комплексно дослідила у своїй кандидатській дисертації проблеми кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості. Окремі науковці в галузі кримінального процесуального права, зокрема П.В. Холодило, досліджували правові наслідки невиконання угод у кримінальному провадженні. Незважаючи на значний внесок цих авторів у вирішення низки проблем кримінальної відповідальності за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості, все ж судова практика засвідчує, що нині є низка проблем, пов'язаних із кваліфікацією діянь, що виявляються у невиконанні угод, укладених у кримінальному провадженні. Ці проблеми значною мірою пов'язані із недосконалістю кримінального законодавства, що породжує різнотлумачення норми, передбаченої ст. 389-1 КК України. Одне з таких питань стосується того, що слід розуміти під невиконанням угоди про примирення, про визнання винуватості, зокрема, що саме становить умови відповідних угод, за невиконання яких передбачена відповідальність у ст. 389-1 КК України.

Мета статті. Отже, видається доцільним розглянути такі проблеми, що стосуються кваліфікації умисного невиконання угод, затверджених вироком суду у кримінальному провадженні: невиконання яких саме умов угоди про примирення, про визнання винуватості становить ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 389-1 КК України? Як слід кваліфікувати діяння, що виявляються в ухиленні від покарання, призначеного вироком суду, яким затверджена угода про примирення або про визнання винуватості?

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідники обґрунтовано зазначають, що інститут примирення є міжгалузевим функціональним інститутом у системі кримінального і кримінального процесуального права [3, с. 5]. Відповідно, розглядати питання про кримінальну відповідальність за невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості неможливо без звернення до відповідних положень кримінального процесуального законодавства України.

Відповідно до ч. 1 ст. 471 КПК України в угоді про примирення може бути передбачено такі умови, що передбачають виконання підозрюваним, обвинуваченим, засудженим відповідних обов'язків: розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого. Відповідно до ч. 1 ст. 472 КПК України в угоді про визнання винуватості може бути передбачено такі обов'язки: беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце). Також у обидвох видах угод визначається узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого (а в угоді про примирення – і другої сторони) на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням.

Щодо невиконання засудженим обов'язку відбутися покарання, призначеного у вирокі, яким затверджено угоду, науковці висловлюють різні позиції стосовно того, чи невиконання цього обов'язку є формою діяння, передбаченого ст. 389-1 КК України. Зокрема, М.І. Витязь зазначає, що ухилення засудженого від відбування покарання, призначеного вироком, яким затверджено угоду, повністю не охоплюється статтею 389-1 КК України, адже ухилення від відбування узго-

дженого покарання насамперед має розглядатися як інший самостійний злочин проти правосуддя, який пов'язаний з ухиленням від відбування відповідного покарання (статті 389, 390 та 393 КК України тощо). Такі дії, на думку науковця, слід розглядати як ідеальну сукупність двох злочинів проти правосуддя: ухилення від відбування покарання та умисне невиконання угоди про визнання винуватості у скоєнні злочину. При цьому спосіб умисного невиконання угоди сам по собі є злочином, а тому виникає класична ідеальна сукупність двох злочинів, що, на думку науковця, не порушує одного з основоположних принципів кримінального права "non bis in idem", закріпленого у ст. 61 Конституції України [4, с. 91]. Аналогічну позицію висловлюють В.В. Неділько, М.Г. Арманов [5, с. 98].

Іншу позицію з цього приводу висловлює В.І. Тютюгін, який зазначає, що у разі, якщо особа ухиляється від покарання, до якого вона була засуджена на підставі угоди про примирення (ст. 471 КПК) або про визнання винуватості (ст. 472 КПК), вчинене охоплюється ознаками злочину, передбаченого ст. 389 КК, і додаткової кваліфікації за ст. 389-1 КК не потребує [6, с. 603]. Аналогічну позицію висловлює О.О. Книженко, яка зазначає, що кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди, відповідальність за яке передбачена ст. 389-1 КК України, має наставати лише у разі невиконання *взятих на себе зобов'язань, зумовлених угодою* (курсив автора. – О.К.), а не узгодженого у відповідній угоді покарання [7, с. 77].

М.І. Хавронюк зазначає, що стаття 389-1 є абсолютно зайвою у КК України. Науковець обґрунтовує це тим, що змістом угоди про визнання винуватості завжди є узгоджене покарання. Тому якщо невиконання угоди – це ухилення від покарання, то за таке діяння кримінальна відповідальність уже передбачена статтями 389 і 390 КК України. Якщо ж під невиконанням угоди розуміти невиконання обов'язків підозрюваного (обвинуваченого) щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, то така співпраця, як правило, закінчується, а не починається з вироком суду (починається вона тоді, коли на стадії досудового розслідування цього забажав сам підозрюваний) [8].

Слід зазначити, що судова практика з цього приводу є неоднозначною. Зокрема, із вивчених нами 40 вироків, якими особа була засуджена за ст. 389-1 КК України, у 59% суди кваліфікували за ст. 389-1 КК України ухилення засудженого лише від покарання, що було призначене вироком суду, постановленим на підставі угоди; у 4,5% вироків суди

кваліфікували за сукупністю злочинів – за ст. 389 КК України – діяння, що виявилось в ухиленні від призначеного на підставі угоди покарання, та за ст. 389-1 КК України – невиконання умов угоди, що не стосуються призначеного особі на її підставі покарання. Крім цього, суди кваліфікували лише за ст. 389-1 невиконання таких умов угоди: невідшкодування завданої потерпілому майнової шкоди у визначений угодою і, відповідно, вироком суду строк – у 27% вироків; моральної шкоди – у 9% вироків у кримінальних провадженнях на підставі угод.

В.В. Неділько, М.Г. Арманов обґрунтовують зазначену вище позицію (що зазначені вище діяння слід кваліфікувати за сукупністю) тим, що у разі укладення угоди про примирення, угоди про визнання винуватості відповідно до закону вимагається згода підозрюваного чи обвинуваченого саме на призначення покарання, а не на його виконання чи відбування. Водночас науковці зазначають, що завдяки системному тлумаченню вказаних норм поряд з нормами, закріпленими у ст. ст. 471 та 472 КПК України, можна дійти висновку, що у разі укладення процесуальної угоди на обвинуваченого покласться не тільки обов'язок дати згоду на призначення зазначеного в угоді покарання, а й обов'язок його відбути (виконати у разі призначення штрафу). Тому науковці пропонують з метою уникнення необхідності тлумачення закону замінити у ст. ст. 471 та 472 КПК України поняття «призначення покарання» на родові – «застосування покарання» [5, с. 97]. З такою позицією не можна погодитися, оскільки вживання у ст. ст. 471, 472 КПК України терміна «призначення покарання», як видається, є вдалим, адже характеризує лише згоду власне на *призначення* покарання. Зокрема, угода про примирення або про визнання винуватості укладається в межах кримінального провадження. У межах провадження забезпечується лише *призначення покарання* у вигляді та розмірі (строку), зумовлених відповідною угодою. Те, що покарання має бути невідворотно звернено та приведено до виконання, прямо передбачено в Конституції України (зокрема, йдеться про таку засаду судочинства, як обов'язковість судового рішення), у галузевому законодавстві (кримінальному процесуальному, кримінально-виконавчому); невідворотність виконання і відбування покарання є принципом кримінально-виконавчого права України. Таким чином, відбути покарання, призначене вироком суду, є обов'язком засудженого, що визначений законом, зокрема у кримінальному праві, виходячи з принципу невідворотності кри-

мінальної відповідальності, у кримінально-процесуальному праві – виходячи із засади обов'язковості судових рішень; у кримінально-виконавчому праві – виходячи із принципу невідворотності приведення вироку до виконання, виконання і відбування призначеного вироком суду покарання чи інших заходів кримінально-правового характеру. Такі обов'язки покладаються на засудженого не через диспозитивні, а публічні начала у кримінальному провадженні. Виходячи з цього, зумовлювати із засудженим згоду на відбування покарання в угоді про примирення чи про визнання винуватості не потрібно, інша справа – міра покарання, що призначається йому на підставі відповідної угоди. Тому слід підтримати позицію про те, що ухилення засудженого як від відбування покарання, призначеного на підставі угоди, так і від обов'язків, покладених на нього судом у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, не становить форм невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості, оскільки не є порушенням засудженим обов'язків, визначених угодою.

В.В. Неділько, М.Г. Арманов також обґрунтовують свою позицію тим, що жодна зі статей 389–395 КК України не відповідає ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння у разі самостійного застосування; суспільна небезпека невиконання процесуальної угоди у будь-який спосіб, окрім ухилення від покарання, значно нижча, ніж її невиконання саме таким чином; разом із тим ухилення від покарання, на вид і розмір якого вплинули медіаційні процеси та яке призначене з урахуванням інтересів засудженого, за погодженням з ним, є більш суспільно небезпечним діянням, ніж ухилення від покарання, імперативно визначеного судом. Тому, на думку науковців, вчинене має оцінюватись як сукупність умисного невиконання процесуальної угоди та одного зі злочинів, передбачених ст. ст. 389, 390–395 КК України. При цьому для уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства науковці пропонують закріпити відповідні діяння як кваліфіковані склади злочинів у ст. 389-1 КК України, зокрема, включити до ст. 389-1 КК України другу та третю частини, у яких має бути передбачена відповідальність за невиконання процесуальних угод шляхом ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, та шляхом ухилення від покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі, або шляхом порушення режиму відбування цих видів покарання [5, с. 98].

Слід погодитися із зазначеним науковцями підходом у тому, що недоцільно передба-

чати в одній частині статті, визначаючи тим самим приблизно рівний ступінь суспільної небезпеки, відповідальність за такі діяння, як невиконання угоди в частині невідшкодування завданої злочином шкоди (збитків) або невчинення засудженим на користь потерпілого дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, з одного боку, та ухилення від відбування покарання – з іншого. Водночас не можна погодитися з тим, що ухилення від відбування покарання, призначеного на підставі угоди, відрізняється за характером, ступенем суспільної небезпеки від ухилення від покарання, призначеного вироком у іншому виді проваджень. Тому введення таких кваліфікуючих ознак, як видається, не відповідає такому принципу криміналізації, як ненадмірності заборони, і такій відповідній обставині, що визначає соціальну зумовленість кримінально-правової норми, як повнота і ненадмірність заборони.

Отже, слід підтримати позицію про те, що ухилення засудженого на підставі угоди від покарання, зазначеного у вирокі, яким затверджено угоду, слід кваліфікувати за тією статтею КК України, що передбачає відповідальність за ухилення від відповідного виду покарання.

Водночас, зважаючи на викладене вище, для уникнення можливих різотлумачень з метою забезпечення відповідності норми такому аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність, видається доцільним у кримінально-правовій нормі про відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості передбачити вказівку на те, що у ній йдеться про умови угоди про примирення чи про визнання винуватості *в частині, що не стосується призначеного покарання та обов'язків, що покладаються на засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням*.

Таким чином, виходячи з наведених вище положень КПК України, слід дійти до висновку про те, що у ст. 389-1 КК України йдеться про невиконання засудженим таких обов'язків, покладених на нього вироком суду, яким затверджена угода про примирення або про визнання винуватості:

- відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням;
- вчинити дії, не пов'язані з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого;
- співпрацювати у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, зокрема, надавати показання про обставини, що викривають інших осіб, які брали участь у скоєнні злочину.

Водночас щодо останнього з наведених обов'язків – співпрацювати у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, науковці-процесуалісти обґрунтовано звертають увагу на те, що не виконати умови угоди у цій формі підозрюваний (обвинувачений) може лише у тих випадках, коли в угоді про визнання винуватості було закріплено обов'язок і після постановлення вироку співробітничати з органами досудового розслідування [9, с. 180].

Висновки

Отже, виходячи з положень КПК України, у ст. 389-1 КК України йдеться про невиконання засудженим таких обов'язків, покладених на нього вироком суду, якими затверджена угода про примирення або про визнання винуватості: відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням; вчинити дії, не пов'язані з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого; співпрацювати у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, зокрема, надавати показання про обставини, що викривають інших осіб, які брали участь у скоєнні злочину (останній з наведених обов'язків, – слушно зазначає П.В. Холодило, – лише у тих випадках, коли в угоді про визнання винуватості було закріплено обов'язок і після постановлення вироку співробітничати з органами досудового розслідування).

Обов'язок засудженого відбути покарання, призначене вироком суду, визначений законом і не має взагалі чи додатково підтверджуватися угодою у кримінальному провадженні. Таким чином, слід підтримати позицію тих науковців, які вважають, що ухилення засудженого як від відбування покарання, призначеного на підставі угоди, так і від обов'язків, покладених на нього судом у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, не становить форм невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості.

Зважаючи на це, для уникнення можливих різотлумачень з метою забезпечення відповідності норми такому аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність, видається доцільним у кримінально-правовій нормі про відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості передбачити вказівку на те, що у ній йдеться про умови угоди про примирення чи про визнання винуватості *в частині, що не стосується призначеного засудженому покарання та обов'язків, що покладаються на засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням*.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4652-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 21. Ст. 208.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1328 с.
3. Яценко С.О. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 18 с.
4. Витязь М. Чи запрацює стаття 389-1 КК України в частині угоди про визнання винуватості? *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 89–93.
5. Неділько В., Арманов М. Юридична оцінка невиконання засудженим процесуальних угод

шляхом ухилення від відбування покарання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(53). С. 93–100.

6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.

7. Книженко О. Кваліфікація ухилення від покарання, узгодженого сторонами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3(55). С. 77–85.

8. Хавронюк М.І. «Правопрокурорія», або Деякі проблеми угоди про визнання винуватості. URL: http://www.zakonoproekt.org.ua/_pravoprokurorriya_abo-deyaki-problemy-ughody-pro-vyznannya-vynuvatosti.aspx.

9. Холодило П.В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2017. 296 с.

В статье рассмотрены отдельные вопросы уголовно-правовой квалификации умышленного неисполнения осужденным соглашения о примирении или о признании виновности, в частности, отграничения его от других составов преступлений, состоящих в уклонении от исполнения (отбывания) осужденными наказаний. На основании анализа законодательства, судебной практики, научных позиций сформулированы предложения по определению содержания отдельных признаков объективной стороны состава преступления, предусмотренного ст. 389-1 УК Украины, а также по внесению соответствующих изменений в статью 389-1 УК Украины.

Ключевые слова: соглашение о примирении, соглашение о признании виновности, неисполнение соглашения, уголовная ответственность, уклонения от наказания.

The article deals with some issues of criminal-law qualification of a deliberate non-execution of the reconciliation agreement, plea bargain, in particular, separating it from other bodies of crimes that are committed by avoiding of the execution of punishments. On the basis of the analysis of legislation, judicial practice, scientific positions the proposals to determine the content of certain features of the objective side of the crime, provided by Art. 389-1 of the Criminal Code of Ukraine, as well as making appropriate amendments to Article 389-1 of the Criminal Code of Ukraine has been formulated.

Key words: reconciliation agreement, plea bargain, non-execution of agreement, criminal liability, avoiding of the execution of punishment.